

วิจัยเชิงประเมิน: แนวคิดและการประยุกต์ใช้ในการศึกษา

Evaluation Research: Concept and Application in Education

รัตนะ บัวสนธ์

Rattana Buosonte

www.rattanabb.com

rattanabb@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงประเมินเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมใดๆ โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปได้ การกำกับติดตาม ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพและผลกระทบของโครงการ แผนงานหรือกิจกรรมดังกล่าว ทั้งนี้การศึกษาประสิทธิภาพของโครงการ แผนงานใดๆก็ตามจะใช้แนวคิดการวิจัยเชิงทดลองในการออกแบบ การทดลองใช้โครงการ แผนงาน โดยโครงการแผนงาน จัดเป็นเงื่อนไขในการทดลองหรือตัวแปรสาเหตุ ส่วนผลที่เกิดจากการดำเนินโครงการ แผนงานก็คือตัวแปรตาม หรือตัวแปรผล

คำหลัก วิจัยเชิงประเมิน วิจัยสังคมศาสตร์ การศึกษาความเป็นไปได้ การกำกับติดตาม ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ผลกระทบ

Abstract

Evaluation research is an application a conception of social science research to study the project, plan or activities which focus on feasibility, monitoring, effectiveness, efficiency and the impact. On study the effectiveness of project or plan, the researcher apply a conception of experimental research to design for using project or plan as a treatment condition or cause variable while the results from using the project or plan are dependent or effect variable

Key word Evaluation research, Social science research, Feasibility study, Monitoring, Effectiveness, Efficiency, Impact

บทนำ

การดำเนินงานทางสังคมและการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการจากการดำเนินงาน คือบุคคล ไม่ว่าจะเป็นประชาชนหรือนักเรียน นักศึกษานั้นล้วนมีวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานเพื่อมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการในทางใดทางหนึ่งเสมอ ทั้งนี้การดำเนินงานทางสังคมหรือทางการศึกษาที่กล่าวมาก็มักจะกระทำในลักษณะของโครงการ แผนงานหรือกิจกรรมต่างๆ ดังนั้นเพื่อที่จะ

เป็นการตรวจสอบว่าโครงการ แผนงาน กิจกรรมเหล่านี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่เพียงไร จึงจำเป็นต้องมีการวิจัยเชิงประเมิน เพื่อหาคำตอบว่าผลจากการดำเนินงานโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมที่ว่านั้นเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นไปในระดับและมีลักษณะอย่างไร ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเชิงประเมินจึงมีความสำคัญในแง่ของวิธีการที่จะทำให้ได้มาซึ่งคำตอบดังกล่าว ซึ่งบทความนี้จะได้กล่าวถึงวิจัยเชิงประเมินในประเด็นต่างๆตามลำดับต่อไปนี้

ความหมายและลักษณะ

การวิจัยเชิงประเมิน หมายถึง การประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อการดำเนินงานและตรวจสอบติดตามโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นสำหรับกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการว่าโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมเหล่านั้นมีความเหมาะสมเป็นไปได้อย่างไรในการดำเนินงานเพียงไร ดำเนินงานเป็นไปตามกิจกรรมและทรัพยากรที่กำหนดไว้หรือไม่ และผลของการดำเนินงานดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มเป้าหมายหรือไม่มากนักน้อยเพียงไร รวมทั้งก่อให้เกิดผลกระทบอื่นๆ ตามมาอีกหรือไม่ โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้แนวคิดการวิจัยเชิงทดลองสำหรับตรวจสอบประสิทธิผลของโครงการ แผนงาน ซึ่งมักกำหนดให้โครงการหรือแผนงานเป็นตัวแปรต้นและผลจากโครงการ แผนงานดังกล่าว คือ ตัวแปรตาม และดำเนินการออกแบบวิจัย (Research design) เชิงทดลองเพื่อควบคุมความคลาดเคลื่อนต่างๆ อันจะช่วยให้การสรุปว่าตัวแปรตามนี้เป็นผลมาจากโครงการ แผนงานนั้นๆ โดยตรง มีความถูกต้อง แม่นยำยิ่งขึ้น จากความหมายและลักษณะที่กล่าวมาก็จะเห็นว่า การวิจัยเชิงประเมินแท้ที่จริง ก็คือ แนวคิดเดียวกับการประเมินโครงการ (Project evaluation) นั่นเอง

วัตถุประสงค์

วิจัยเชิงประเมินมีวัตถุประสงค์สำคัญๆ 4 ประการได้แก่

1. เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ แผนงาน
2. เพื่อกำกับติดตามการดำเนินของโครงการ แผนงาน
3. เพื่อประเมินประสิทธิผลและประสิทธิภาพของโครงการ แผนงาน
4. เพื่อศึกษาผลกระทบของโครงการ แผนงาน

ในวัตถุประสงค์ประการแรกนั้น เป็นการศึกษาหาข้อมูลว่าโครงการ แผนงานต่างๆที่จะจัดให้มีขึ้นนั้น มีความเป็นไปได้ที่จะกระทำมากน้อยเพียงไร เมื่อพิจารณาจากบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นเรื่องความต้องการจำเป็นของสังคม กลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) อื่นๆ และทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์ประการที่สอง เป็นการศึกษาหาข้อมูลว่าเมื่อโครงการ แผนงาน ได้เริ่มดำเนินงานหรือมีการดำเนินงานอยู่ นั้น การดำเนินกิจกรรมหรืองานย่อยๆนั้น สามารถเป็นไปตามกำหนดระยะเวลา ขั้นตอน

และทรัพยากร อื่นๆที่ต้องใช้มากนักน้อยเพียงไร ซึ่งเมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก็จะนำไปใช้เพื่อการวางแผนปรับเปลี่ยนกิจกรรมและทรัพยากรดำเนินงานให้เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ประการที่สามนั้น เป็นการศึกษาหาข้อมูลว่าเมื่อโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมต่างๆ ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นตามระยะเวลาที่กำหนดแล้วได้ผลเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมหรือไม่ นั่นคือนำผลที่ได้มาพิจารณาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ถ้าได้ตามวัตถุประสงค์ ก็คือเกิดประสิทธิผล (Effectiveness) ขณะเดียวกันก็ยังศึกษาว่าการดำเนินงานของโครงการหรือแผนงานที่กล่าวนี้ใช้ทรัพยากร (คน เงิน เวลา สถานที่ วัสดุอุปกรณ์) อย่างประหยัดและก่อให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าเพียงไรเมื่อเปรียบเทียบกับผลที่ได้รับกลับคืนมาซึ่งก็คือประสิทธิภาพ (Efficiency) ของโครงการ แผนงาน นั้นๆ นั่นเอง

วัตถุประสงค์ประการสุดท้าย เป็นการศึกษาหาข้อมูลว่าการดำเนินโครงการแผนงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ก่อนให้ผลอย่างอื่นคิดตามมานอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์หรือไม่ ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากผลที่เกิดตามวัตถุประสงค์ของโครงการหรือแผนงานดังกล่าว ผลที่เกิดขึ้นตามที่กล่าวนี้ก็คือผลกระทบ (Impact) นั่นเอง ทั้งนี้ผลกระทบที่เกิดก็อาจจะเป็นไปได้ทั้งผลกระทบทางตรงหรือทางอ้อมและผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ

เทคนิควิธีการวิจัยเชิงประเมิน

การวิจัยเชิงประเมินมีเทคนิควิธีการหลากหลาย ได้แก่

1. การศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility study) เป็นเทคนิควิธีการดำเนินงานเพื่อให้ได้คำตอบ วัตถุประสงค์ประการแรกของการวิจัยเชิงประเมินที่กล่าวผ่านมาซึ่งในการศึกษาความเป็นไปได้นี้อาจใช้แนวคิดการวิเคราะห์อัตราส่วนระหว่างผลตอบแทนและการลงทุน (B/C analysis) ทั้งที่คิดเป็นเม็ดเงินได้ชัดเจน (tangible) และคิดได้ไม่ชัดเจน (intangible) รวมทั้งทำการศึกษาหรือประเมินความต้องการจำเป็น (need assessment) ของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด ผลจากการศึกษาเหล่านี้ จะนำมาใช้เพื่อเป็นสารสนเทศที่สำคัญต่อการสรุปตัดสินใจว่าโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมที่จะจัดให้มีขึ้นนั้นมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติหรือไม่ คุ้มค่าต่อการทุ่มเทงบประมาณ ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อดำเนินการเพียงไร และ จะได้รับการยอมรับตอบสนองจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไร

2. การกำกับติดตาม (Monitoring) เป็นเทคนิควิธีที่ใช้เพื่อตรวจสอบว่าการดำเนินงานของโครงการ แผนงานหรือกิจกรรมเป็นตามขั้นตอน สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริง และใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้อง มากน้อยเพียงไร ซึ่งในการกำกับติดตามนี้อาจใช้เทคนิคการทบทวนงานการดำเนินงานโดยพิจารณาจากเวลาที่กำหนดไว้ได้แก่ เทคนิค PERT (Program Evaluation and Review Technique) เทคนิค CPM (Critical Part Model) และใช้รูปแบบการประเมิน CIPP (Context, Input, Process, interim Products) เป็นต้น ซึ่งเทคนิควิธีการเหล่านี้แท้จริงก็คือ การประเมินความก้าวหน้าเป็นระยะ (formative evaluation)

ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการปรับปรุงทรัพยากร และกิจกรรมการดำเนินงานของโครงการ แผนงานให้เป็นไปได้ตามที่ได้กำหนดวางแผนไว้นั้นเอง

3. การทดลอง (Experimental) เป็นเทคนิควิธีที่ใช้เพื่อศึกษาว่าโครงการ แผนงาน กิจกรรมต่างๆ เมื่อนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายแล้ว ก่อให้เกิดผลเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ และการดำเนินงานของโครงการ แผนงานดังกล่าวนั้น ใช้ทรัพยากรดำเนินงานอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์คุ้มค่าหรือไม่ ในการใช้เทคนิควิธีการทดลองนี้จะเกี่ยวข้องกับการออกแบบการทดลอง (Design of experiment) ซึ่งจะมีแบบแผนการทดลองต่าง ๆ นานา ตั้งแต่แบบแผนการทดลองที่ไม่ซับซ้อนจนกระทั่งซับซ้อนมาก ความซับซ้อนหรือไม่ซับซ้อนของแผนการทดลองก็เป็นเรื่องของ การควบคุมตัวแปรแทรกซ้อน (extraneous variable) ต่างๆ เพื่อไม่ให้มีผลต่อผลที่เกิดจากการดำเนินโครงการหรือแผนงาน การออกแบบการทดลองนี้ โครงการหรือแผนงานจะมีสถานภาพเป็นเงื่อนไขการทดลอง (treatment) หรือบางครั้งเรียกว่า intervention เป็นตัวแปรสาเหตุ (cause variable) และประสิทธิผลหรือผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ แผนงาน ก็คือ ตัวแปรผล หรือตัวแปรตาม (effect or dependent variable)

4. การศึกษาภาคสนามหรือการเยี่ยมชมสถานที่ (field study or site visiting) เป็นการศึกษาการดำเนินงานของโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมใดๆที่กำลังดำเนินอยู่กับกลุ่มเป้าหมายหนึ่งในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อให้ได้รับข้อมูลจริงจากพื้นที่จากการสัมผัสรับรู้ได้โดยตรงของผู้ประเมินซึ่งเทคนิควิธีการศึกษาภาคสนามหรือการเยี่ยมชมสถานที่นี้จัดเป็นเทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) นั้นเอง ทั้งนี้มักจะใช้การสังเกต (observation) และการสัมภาษณ์ (interview) กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล

5. การศึกษาผลกระทบ (Impact study) เป็นการศึกษาว่าการดำเนินโครงการ แผนงาน กิจกรรมนั้น ก่อให้เกิดผลอื่นๆ สืบเนื่องตามมานอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์หรือไม่ ผลอื่นๆที่กล่าวนี้ก็คือผลกระทบซึ่งอาจเกิดขึ้นในลักษณะเป็นผลกระทบทางตรงหรือทางอ้อม และผลกระทบทางบวกหรือทางลบก็ได้ ดังตาราง

ผลกระทบ	ทางตรง	ทางอ้อม
ทางบวก	ทางตรงทางบวก	ทางอ้อมทางบวก
ทางลบ	ทางตรงทางลบ	ทางอ้อมทางลบ

ผลกระทบทางตรงในทางบวก (Positive direct impact) หมายถึง การดำเนินโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรม ก่อให้เกิดผลอื่นๆกับกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ นอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์แต่ผลที่เกิดนอกเหนือหรือต่อเนื่องตามมาจากผลที่เกิดตามวัตถุประสงค์นี้เป็นไปในทางที่ดีหรือพึงปรารถนายกตัวอย่างเช่น โครงการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรต้องการให้มีน้ำสำหรับการเพาะปลูก ทำนาของ

เกษตรซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ได้เขื่อน เมื่อสร้างเขื่อนเสร็จแล้วก็สามารถระบายส่งน้ำให้เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายใช้ทำนาได้อย่างเพียงพอ เช่นนี้แล้วก็แสดงว่าได้ผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการหรือมีประสิทธิผล ครั้นชานาเกษตรกรกลุ่มนี้ ทำนาอย่างได้ผลก็สามารถขายข้าวและมีเงิน ใช้สอย จึงทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ดังนี้แล้วก็แสดงว่าเป็นผลกระทบทางตรงเป็นไปในทางบวก

ผลกระทบทางตรงในทางลบ (Negative direct impact) ก็หมายถึง การดำเนินโครงการแผนงานหรือกิจกรรม ก่อให้เกิดผลกับกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์และเป็นไปในทางที่ไม่ดีหรือไม่พึงปรารถนา จากตัวอย่างเดียวกันกับที่อธิบายผ่านมา ถ้าหากกลุ่มเป้าหมายเกษตรกรที่อาศัยอยู่พื้นที่ได้เขื่อนต้องสูญเสียที่นาไปจำนวนหนึ่งอันเนื่องมาจากมีการเวนคืนที่ดินหรือการกว้านซื้อที่นาจากบุคคลบางกลุ่มบางพวก เช่นนี้ก็คือผลกระทบทางตรงที่เป็นไปในทางลบ

ผลกระทบทางอ้อมที่เป็นไปในทางบวก (Positive indirect impact) หมายถึง การดำเนินโครงการแผนงาน หรือกิจกรรมก่อให้เกิดผลกับกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่มีใช้กลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการจากโครงการตามที่กำหนดไว้แต่ผลนั้นเป็นไปในทางที่ดีหรือที่พึงปรารถนา จากตัวอย่างเดียวกันกับที่ยกมา ถ้าหากบริเวณกักเก็บน้ำเหนือเขื่อนเป็นที่เพาะพันธุ์ปลา ทำให้มีชาวบ้านเหนือเขื่อนประกอบอาชีพมีรายได้จากการจับปลาขายหรือเพาะเลี้ยงปลาในกระชังในอ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อน ลักษณะดังนี้ก็คือผลกระทบทางอ้อมที่เป็นไปในทางบวก

ผลกระทบทางอ้อมที่เป็นไปในทางลบ (Negative indirect impact) หมายถึง การดำเนินโครงการแผนงาน หรือกิจกรรมก่อให้เกิดผลกับกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่มีใช้กลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการจากโครงการตามที่กำหนดไว้แต่ผลนั้นเป็นไปในทางไม่ดีหรือไม่พึงปรารถนา จากตัวอย่างเดิม ถ้าหากพื้นที่ของชานาบริเวณเหนือเขื่อนต้องสูญเสียไปเพราะน้ำจากอ่างเก็บน้ำเอ่อท่วม ป่าไม้ สัตว์ป่าบางส่วนสูญเสียไปด้วย ลักษณะทำนองนี้ก็คือ ผลกระทบทางอ้อมที่เป็นไปในทางลบ

ขั้นตอนการวิจัยเชิงประเมิน

การดำเนินงานวิจัยเชิงปริมาณ มีขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการหรือแผนงานให้ชัดเจนพอที่จะวัดค่าและเก็บข้อมูลได้ เพราะการวิจัยเชิงประเมินนั้น คำตอบที่สำคัญ คือ มุ่งศึกษาผลการดำเนินงานของโครงการหรือแผนงานตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มุ่งประเมินประสิทธิผลของโครงการ แผนงานนั้นๆ ดังนั้นถ้าหากโครงการแผนงานใดๆ มิได้ระบุวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนก็เป็นหน้าที่ของนักวิจัยที่จำเป็นต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ แผนงานนั้นๆ ซึ่งสามารถกระทำได้โดยการสอบถามเจ้าของโครงการ แผนงานดังกล่าวว่าดำเนินโครงการ แผนงานไปเพื่อให้เกิดผลอะไร

ขั้นที่ 2 ระบุ ตัวบ่งชี้ และเกณฑ์ สำหรับเปรียบเทียบตัดสินคุณค่าความสำเร็จของโครงการ แผนงานในการวิจัยเชิงประเมินโครงการ แผนงาน จำเป็นต้องระบุ มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ และเกณฑ์การตัดสินคุณค่าของโครงการ แผนงานนั้นๆ ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้จะทำให้การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ แผนงานเป็นไปอย่าง

สะเปะสะปะและตัดสินคุณค่าอย่างไม่น่าเชื่อถือ ซึ่งทั้งมาตรฐาน ตัวบ่งชี้และเกณฑ์ตัดสินคุณค่า ทั้งสามสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้ โดยแต่ละสิ่งมีความหมายและลักษณะดังนี้

คำว่า มาตรฐาน (Standard) นั้น หมายถึง เงื่อนไขหรือระดับคุณภาพที่ควรจะเป็นของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือกลุ่มคนในวงวิชาชีพนั้นๆ มาตรฐานของสิ่งใดๆ ก็ตามมักจะระบุเป็นข้อความที่มีลักษณะเป็นนามธรรมมีความหมายค่อนข้างกว้างยากแก่การวัดค่าเก็บข้อมูล เช่น มาตรฐานความเป็นครู ประกอบด้วย 1) มีคุณธรรม จริยธรรม 2) เชี่ยวชาญในการถ่ายทอดความรู้ และ 3) ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ หรือมาตรฐานการประเมิน โครงการ ซึ่งประกอบด้วย 1) ความเป็นประโยชน์ 2) ความถูกต้องแม่นยำ 3) ความเป็นไปได้และความเหมาะสม 4) ความถูกต้องแม่นยำ ทำนองนี้เป็นต้น

ส่วนคำว่า ตัวบ่งชี้ หรือตัวชี้วัด (Indicator) หมายถึง ตัวแปร หรือตัวประกอบที่มีคุณลักษณะเป็นค่าสังเกตได้ทำหน้าที่บ่งบอกหรือสะท้อนถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมที่สังเกตไม่ได้โดยตรง จากความหมายของตัวบ่งชี้ดังกล่าวจะเห็นว่า มีความสัมพันธ์กับมาตรฐานในแง่ที่ว่าตัวบ่งชี้คือ สิ่งที่สะท้อนมาตรฐานนั้นๆ และสามารถระบุวัดค่าสังเกตได้โดยตรง ดังนั้น มาตรฐานหนึ่งๆ ของสรรพสิ่งจึงจำเป็นต้องมีตัวบ่งชี้สะท้อนมาตรฐานนั้น ซึ่งจะช่วยให้วัดค่ามาตรฐานนั้น ได้โดยอ้อมจากการวัดค่าตัวบ่งชี้ตัวเอง เช่น มาตรฐานความเป็นครู ด้านมีคุณธรรม จริยธรรม อาจวัดได้จากตัวบ่งชี้ 1) ไม่หมกมุ่นอบายมุข ได้แก่ คีฬา เล่นการพนัน เที่ยวเตร่ มีชู้สาว 2) รักษาความลับของลูกศิษย์ และ 3) ตั้งใจสอนศิษย์ ไม่ละทิ้งการสอน เป็นต้น จากตัวอย่างที่ยกมานี้จะเห็นว่ามาตรฐานหนึ่งๆ อาจมีตัวบ่งชี้หลายตัว

สำหรับคำว่า “เกณฑ์” (Criterion) ก็หมายถึงหลักที่ใช้สำหรับตัดสินใจตีค่าบ่งบอกระดับคุณภาพความสำเร็จ ความถูกต้องดีงาม ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความหมายของเกณฑ์เช่นนี้ แสดงถึงความสัมพันธ์กับมาตรฐาน และตัวบ่งชี้ในแง่ที่ว่า ถ้าจะตัดสินใจตีค่าว่า สรรพสิ่งที่ได้รับการประเมินมีคุณภาพในมาตรฐานนั้นๆ หรือไม่ ก็จำเป็นต้องมีเกณฑ์ที่ใช้สำหรับตัดสินคุณภาพตามมาตรฐานแต่ละด้าน และโดยรวมทุกด้านว่าควรจะเป็นอย่างไร การตัดสินคุณภาพตามมาตรฐานก็ต้องพิจารณาจากตัวบ่งชี้ในแต่ละมาตรฐานว่าควรจะต้องตัดสินตัวบ่งชี้ข้อใดข้อหนึ่งเสียก่อน นั่นคือ เมื่อมีเกณฑ์ตัดสินตัวบ่งชี้แล้ว จากเกณฑ์การตัดสินตัวบ่งชี้ก็จะนำไปสู่เกณฑ์ตัดสินมาตรฐานนั้น ยกตัวอย่าง สมมติว่า มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ของโครงการ ประกอบด้วย 7 ตัวบ่งชี้ เช่น ตัวบ่งชี้ที่ 1 มีการระบุจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการประเมิน ก็จะต้องมีการเก็บข้อมูลของงานประเมินว่าในการประเมินนั้น ผู้ประเมินได้ระบุที่มาของกลุ่มคนเหล่านี้หรือไม่อย่างไร หากตรวจสอบแล้วพบว่าไม่มีการระบุก็แสดงว่าตัวบ่งชี้ข้อนี้ไม่ผ่าน ในทำนองเดียวกันตัวบ่งชี้อื่นๆของมาตรฐานนี้ก็ทำการพิจารณาเช่นนี้เมื่อพิจารณาทุกตัวบ่งชี้แล้วก็ทำการพิจารณาในภาพรวมของมาตรฐานจากการผ่านหรือไม่ผ่าน ตัวบ่งชี้แต่ละตัวว่ามาตรฐานดังกล่าวสมควรจะตัดสินใจว่าเช่นไร โดยอาศัยสารสนเทศจากการวัดวิเคราะห์ค่าตัวบ่งชี้ทั้งหมดภายใต้มาตรฐานนั้น ทั้งนี้เกณฑ์ที่ใช้สำหรับตัดสินใจตีค่าสรรพสิ่งนั้นแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ เกณฑ์สัมบูรณ์ (Absolute criterion) และเกณฑ์

สัมพัทธ์ (Relative criterion) โดยที่เกณฑ์สัมบูรณ์จะมีลักษณะเป็นการกำหนดค่าการตัดสินใจไว้ล่วงหน้าตายตัว แต่เกณฑ์สัมพัทธ์เป็นการตัดสินใจโดยนำสรรพสิ่งมาเปรียบเทียบกับแล้วจึงตัดสินใจตัดสินใจไปตามผลการเปรียบเทียบ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในขั้นตอนนี้ จะเห็นว่าเมื่อจะทำการวิจัยเชิงประเมินโครงการ หรือแผนงาน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องระบุมাত্রฐาน ตัวบ่งชี้ และเกณฑ์ที่ใช้สำหรับตัดสินใจประเมินโครงการแผนงานดังกล่าวอย่างชัดเจนเสียก่อน

ขั้นที่ 3 วางแผนออกแบบการวิจัยเชิงประเมิน โดยการระบุนัดเตรียมเกี่ยวกับแหล่งข้อมูลที่จะเก็บรวบรวม เครื่องมือและเทคนิควิธีการเก็บข้อมูล การเดินทางเข้าถึงเพื่อเก็บข้อมูลตามมาตรฐานตัวบ่งชี้ต่างๆ

ขั้นที่ 4 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยพิจารณาว่าข้อมูลที่จะเก็บรวบรวมนั้นเป็นข้อมูลเชิงปริมาณหรือข้อมูลเชิงคุณภาพ หลังจากนั้นจึงใช้เครื่องมือ เทคนิควิธีการต่างๆ ที่จัดเตรียมไว้ทำการเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลนั้นๆ

ขั้นที่ 5 วิเคราะห์ข้อมูล โดยเลือกเทคนิควิธีวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับลักษณะข้อมูลนั้นๆ ถ้าเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพก็ใช้เทคนิควิเคราะห์เชิงคุณภาพ แต่ถ้าเป็นข้อมูลเชิงปริมาณก็ทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีการทางสถิติต่างๆ

ขั้นที่ 6 แปลผลสรุปผลการวิเคราะห์และเขียนรายงานผลการวิจัยเชิงประเมิน

ขั้นที่ 7 เสนอแนะการใช้ประโยชน์จากผลการวิจัยเชิงประเมินเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการแผนงานนั้นๆ

การประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงประเมินทางการศึกษา

การจัดการศึกษาไม่ว่าจะเป็นระดับใดของหน่วยงานสถาบันการศึกษาใดๆก็ตามย่อมต้องมีโครงการแผนงานตลอดจนกิจกรรมทางการศึกษาอย่างหลากหลาย แบ่งแยกย่อยออกไปตามภารกิจ การจัดการศึกษา อาทิ ด้านการรับเข้านักศึกษา ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านกิจกรรมเสริมหลักสูตร เหล่านี้เป็นต้น ดังนั้นการนำแนวคิดการวิจัยเชิงประเมินมาใช้ทางการศึกษาจึงมีความจำเป็นและสามารถที่จะกระทำได้หลายแบบดังต่อไปนี้

1. การวิจัยเชิงประเมินโครงการทางการศึกษา โครงการทางการศึกษาต่างๆ อาทิ โครงการอาหารกลางวัน โครงการเรียนฟรีใกล้บ้าน โครงการจิตสำนึกรักบ้านเกิด โครงการส่งเสริมการหารายได้ระหว่างเรียน ฯลฯ เหล่านี้ สามารถใช้แนวคิดการวิจัยเชิงประเมิน ทำการประเมินได้ตั้งแต่การศึกษาความเป็นไปได้ การกำกับติดตาม การออกแบบการทดลอง การศึกษาผลกระทบของโครงการ ผลจากการวิจัยเชิงประเมินจะช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่มสามารถนำไปใช้ตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการดังกล่าว ทั้งที่เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับการปรับปรุงการดำเนินโครงการ การยุติหรือชะลอโครงการ และการขยายการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

2. การวิจัยเชิงประเมินการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรรายวิชาต่างๆ การจัดการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาแต่ละระดับย่อมต้องอาศัยหลักสูตรเป็นเครื่องมือ หรือแนวทางดำเนินการด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นการวิจัยเชิงประเมินหลักสูตรตั้งแต่มีการศึกษาความเป็นไปได้ของการเปิดหลักสูตร การกำกับติดตาม การใช้หลักสูตร (หรือการจัดการเรียนการสอน) การศึกษาประสิทธิผล ประสิทธิภาพ ตลอดจนผลกระทบจากการใช้หลักสูตรในการจัดการเรียนการสอนจึงเป็นสิ่งที่สถาบันการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาต้องดำเนินการเพื่อให้ได้มา ซึ่งข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการวางแผนจัดการศึกษาการผลิตบัณฑิตให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการของตลาดการจ้างงาน หรือการใช้กำลังคนในภาคการผลิตต่างๆ ทั้งในหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน

3. การวิจัยเชิงประเมินโครงการพัฒนาครูหรือบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ โครงการฝึกอบรมข้าราชการครู โครงการศึกษาดูงาน ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงการที่มุ่งพัฒนาข้าราชการครู หรือบุคลากร ทางการศึกษาให้ได้รับความรู้และทักษะใหม่ๆ ที่ทันสมัย สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการของสังคมโลกและสังคมไทย การจัดให้มีโครงการทำนองนี้จำเป็นต้องมีการศึกษาประสิทธิผล ประสิทธิภาพ และผลกระทบของโครงการว่า ทำให้ครูหรือบุคลากรทางการศึกษา ได้มีความรู้ ทักษะใหม่ๆ หรือและนำความรู้ที่ได้จากการดำเนินโครงการ ไปใช้ในงานประจำหรือทำให้ผลการปฏิบัติงานประจำดีขึ้น ตามไปด้วยหรือไม่

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการวิจัยเชิงประเมินผลนั้น สามารถนำไปใช้สำหรับการศึกษาโครงการ แผนงานของหน่วยงาน องค์กร สถาบัน ตลอดจนมูลนิธิต่างๆ ได้ทั้งหมด แม้ว่าโครงการ แผนงาน จะมีความแตกต่างกันออกไปตามภารกิจและธรรมชาติของหน่วยงานองค์กร สถาบัน และมูลนิธิอื่นๆ แต่ทว่า ในแงุ่มทางหลักวิชาและการประยุกต์ใช้แล้วหาได้เป็นอุปสรรคแต่อย่างใดไม่

เอกสารอ้างอิง

รัตนะ บัวสนธ์. (2540). **การประเมินผลโครงการ: การวิจัยเชิงประเมิน**. กรุงเทพมหานคร:

บริษัทต้นอ้อแกรมมี จำกัด.

รัตนะ บัวสนธ์. (2548). **ทิศทางและอาณาบริเวณการประเมิน**. นครสวรรค์: โรงพิมพ์สวรรค์วิธิการพิมพ์.

Johnstone, J. N. (1981). *Indicators of Educational Systems*. UK.: The Anchor Press Tiptree.

Rossi, P. H., Freeman, H. E., and Wright, S. R. (1979). *Evaluation: A Systematic Approach*. Newbury Park, CA: Sage.